

УДК: 347.921

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.44>

ПРАВОПРОСВІТНИЦТВО В ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Рогозіннікова К.С.,
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри відновного правосуддя та
приватної детективної діяльності
Національного університету водного
господарства та природокористування
<https://orcid.org/0000-0003-2866-408X>*

Рогозіннікова К.С. Правопросвітництво в діяльності системи безоплатної правової допомоги.

Стаття присвячена аналізу правопросвітництва як одного з напрямків діяльності системи безоплатної правової допомоги. Встановлено, що до завдань, які виконують суб'єкти безоплатної правової допомоги належить власне надання різних видів правових послуг в межах первинної та вторинної правової допомоги, а також правопросвітництво. Вид послуг, який надається залежить від потреб заявника, його правового та майнового статусу.

Визначено, що основна мета системи безоплатної правової допомоги - захист прав людини, який здійснюється саме через забезпечення доступу, вільного та рівного для усіх, до правової інформації та правосуддя, посилення правової спроможності соціально вразливих груп, територіальних громад та спільнот. Запропоновано розглядати правопросвітництво як систему заходів, що спрямовані на підвищення рівня правової свідомості та культури, формування освічених у правовому аспекті особистостей, виховання поваги до прав людини та нетерпимості до їх порушень.

Проаналізовано деякі правопросвітницькі заходи, проведені центрами безоплатної правової допомоги. Встановлено, що завдяки правопросвітницькій діяльності системи безоплатної правової допомоги все більше людей починають цікавитися своїми правами та звертаються за безоплатною правовою допомогою. Крім того, підтверджено значення правопросвітницької діяльності системи безоплатної правової допомоги наступними фактами: по-перше, визначає загальний рівень правової культури, оскільки чим більше людей знають про свої права і координують свою поведінку з нормами закону, тим вищий рівень правової культури суспільства; по-друге, формує загальну законослухняність серед громадян усієї країни та охоплює різноманітні вікові та професійні групи населення; по-третє, сприяє становленню у суспільстві нетерпимості до порушення прав та корупції як негативних явищ; по-четверте, системи безоплатної правової допомоги адаптується під виклики сьогодення та інформує найбільш уразливі групи (наприклад, військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та ін.) про їхні права та можливості, а тому сприяє становлення принципу верховенства права в державі.

Ключові слова: безоплатна правова допомога, правова допомога, права людини, правопросвітництво.

Rogozinnikova K.S. Legal education in the activities of the free legal assistance system.

The article is devoted to the analysis of legal education as one of the activities of the free legal aid system. It was established that the tasks performed by subjects of free legal aid include the actual provision of various types of legal services within the limits of primary and secondary legal aid, as well as legal education. The type of services provided depends on the needs of the applicant, his legal and property status.

It was determined that the main goal of the system of free legal aid is the protection of human rights, which is carried out precisely by ensuring access, free and equal for all, to legal information and justice, strengthening the legal capacity of socially vulnerable groups, territorial communities and communities. It is proposed to consider legal education as a system of measures aimed at raising the level of legal consciousness and culture, forming individuals educated in the legal aspect, fostering respect for human rights and intolerance to their violations.

Some legal educational activities conducted by free legal aid centers were analyzed. It has been established that thanks to the legal education activities of the free legal aid system, more and more people are becoming interested in their rights and applying for free legal aid. In addition, the importance of legal educational activities of the system of free legal aid is confirmed by the following facts: first, it determines the general level of legal culture, since the more people know about their rights and coordinate their behavior with the norms of the law, the higher the level of legal culture of society; secondly, it forms general law-abidingness among citizens of the entire country and covers various age and professional groups of the population; thirdly, it contributes to the establishment of intolerance in society to the violation of rights and corruption as negative phenomena; fourth, the system of free legal aid adapts to today's challenges and informs the most vulnerable groups (for example, military personnel, internally displaced persons, etc.) about their rights and opportunities, and thus contributes to the establishment of the principle of the rule of law in the state.

Key words: free legal aid, legal aid, human rights, legal education.

Постановка проблеми. Війна Росії проти України значною мірою сприяла усвідомленню українцями їх національної ідентичності. Суспільство почало змінюватися, враховуючи сучасні реалії, переосмислювати цінності, прагнути до євроінтеграції. Все це підтверджує зміни у правовій свідомості, а тому саме зараз важливою є правопросвітницька діяльність, яка допоможе закріпити та підвищити рівень знань та правової культури. Одним із суб'єктів правопросвітництва є система безоплатної правової допомоги, тому вважаємо питання аналізу саме цього виду діяльності центрами актуальним предметом наукового дослідження.

Стан опрацювання. Загалом тема діяльності системи безоплатної правової допомоги активно вивчається українськими науковцями. Проте питання правопросвітництва залишається малодослідженим. У своїй статті ми посилаємося на працю В.В. Карого, аналізуємо законодавство України та електронні ресурси, зокрема офіційні сайти безоплатної правової допомоги та інших відомств щодо проведених правопросвітницьких заходів.

Метою статті є охарактеризувати правопросвітництво як один з напрямків діяльності безоплатної правової допомоги.

Виклад основного матеріалу. Функціонування в Україні системи безоплатної правової допомоги є прогресивним кроком, який з огляду на її завдання, сприяє становленню правової держави та громадянського суспільства в тому числі.

Законодавчо поняття безоплатної правової допомоги закріплене у однойменному Законі України «Про безоплатну правову допомогу» від № та є своєрідною гарантією держави, яка повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [2]. Закон розрізняє два види правової допомоги, а саме первинну та вторинну, які відрізняються суб'єктами надання та отримання та видами послуг, що надаються в їх межах. Зокрема, безоплатна первинна правова допомога включає в себе такі види правових послуг: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, інших документів правового характеру (крім процесуальних); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. В свою чергу безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг: захист; здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру [3].

Первинна допомога надається усім особам без виключення, які перебувають на території України, та знаходяться під її юрисдикцією. Говорячи про вторинну допомогу обов'язково потрібно вказати, що вона надається чітко визначеному законодавством колу осіб, до яких входять: внутрішньо переміщені особи; громадяни України, які проживають на тимчасово окупованій території; особи, до яких застосовано адміністративне затримання або адміністративний арешт; особи, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими та відповідно інші категорії осіб, які наведені у переліку статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [2, ст.14].

Система безоплатної правової допомоги має ціннісні орієнтири, які допомагають визначити основні засади її діяльності та визначити пріоритетні завдання. Це, зокрема:

✓ Гідність та права людини; безоплатна правова допомога створена та покликана захищати права особи, отже логічно, що основою її діяльності буде повага до людської гідності та захист прав особи.

✓ Довіра; довіра суспільства - друга основа діяльності центрів безоплатної правової допомоги, адже люди приходять по допомогу до тих, до кого вони впевнені, що їх не залишать у біді і тим, кому вони довіряють.

✓ Прозорість та підзвітність; в першу чергу діяльність безоплатної правової допомоги є підзвітною перед суспільством, перед особами, які звертаються в центри за допомогою, що до прозорості, то безоплатна правова допомога має свій офіційний сайт, де висвітлюється вся інформація про заходи, які проводяться, статистичні дані роботи тощо.

✓ Незалежність; незалежність безоплатної правової допомоги проявляється у тому, що ці центри є незалежною складовою системи юстиції.

Що ж до мети діяльності, то з вище вказаної інформації можна чітко вказати, що основна мета - захист прав людини, який здійснюється саме через забезпечення доступу, вільного та рівного для усіх, до правової інформації та правосуддя, посилення правової спроможності соціально вразливих груп, територіальних громад та спільнот.

Закон чітко вказує нам про принципи діяльності безоплатної правової допомоги і сюди віднесемо: законність; верховенство права; доступність безоплатної правової допомоги; забезпечення якості безоплатної правової допомоги; гарантоване державне фінансування [2, ст. 5].

Дослідивши діяльність центрів безоплатної правової допомоги можемо зазначити, що вони як і надають правовий захист для осіб, які цього потребують, так і здійснюють правопросвітницьку діяльність. Так, серед задекларованих у Положенні про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги завдань є підвищення правової свідомості, культури та освіченості населення (правапросвітництво).

Варто розпочати з поняття «правапросвітництво», що означає – надання необхідних знань у сфері права для усіх осіб. Ми вжили саме «для усіх осіб», щоб продемонструвати необхідність кожної людини володіти базовими знаннями щодо особистих прав та обов'язків задля того, що у разі їх порушення вона могла зрозуміти, що її право порушено, або змогла попередити порушення нею прав інших осіб. На наш погляд, правапросвітництво - це систему заходів, що спрямовані на підвищення рівня правової свідомості та культури, формування освічених у правовому аспекті особистостей, виховання поваги до прав людини та нетерпимості до їх порушень.

Під час правапросвітницьких заходів фахівці системи безоплатної правової допомоги надають інформацію з певної теми, роз'яснюють норми законодавства, інформують про права людей та механізми їх захисту, розповідають про систему безоплатної правової допомоги тощо. Форма проведення кожного заходу обирається з урахуванням аудиторії [4].

Як слушно зазначає В.В. Карий, з моменту свого створення у 2013 році функцію правапросвітництва віднесено до основних завдань системи безоплатної правової допомоги, на ряду із безпосередній наданням первинної та вторинної правової допомоги. Останнє уточнення вкрай важливе, адже побутує думка про другорядність функцій правапросвітництва, ігноруючи важливість цього аспекту роботи, що в практиці діяльності системи безоплатної правової допомоги категорично не знаходить своєї підтримки, що підтверджується функціонуванням та пості-ним розвитком підрозділів, що виконують дану частину роботи [2, с. 42].

Різноманітність та нешаблонність - це ключові аспекти, які враховуються при плануванні правапросвітницьких заходів. Адже цілком логічно, що ті лекції та вебінари, які доречні для дорослих, будуть зовсім нецікавими та неефективними для дітей та молоді і з цього впливає позитивний аспект того, що правапросвітницька діяльність спрямована не лише для дорослих осіб, а також і направлено зусилля в сфері правапросвітництва дітей щодо їх прав. Лекції, тренінги, відкриті уроки, квести та інші активності на тему захисту прав дітей - все це є невіддільною частиною правапросвітницької роботи фахівців системи безоплатної правової допомоги.

Підготовка до таких заходів має бути не менш серйозна, ніж до важливих, адже безпосередня поведінка дітей та неординарність питань подекуди змушують замислитися й досвідчених юристів. Дитячі правапросвітницькі заходи охоплюють дітей різного віку. Для найменших - це знайомство з їхніми правами в ігровій формі, з використанням анімаційних фільмів, малюнків тощо. Школярі та студенти про свої права та способи їх захисту дізнаються не лише під час лекцій та бесід, а й за допомогою правових ігор. Для учнів старших класів проводяться інтерактивні лекції, диспути, інформаційні акції, флешмоби, брейн-ринги тощо [4].

Прикладами таких правапросвітницьких заходів для дітей є гра «Артеківський суд», яку провели працівники центру безоплатної правової допомоги в Києві. Діти знайомились і фаволою справи та

інсценували судові засідання на тему домашнього насильства. Вони самостійно обрали свої ролі в судовому процесі. Під час правової гри професіонали (суддя, юристи центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та адвокат) допомагали визначитися артеківцям з повноваженнями їхніх персонажів. Завдяки цій грі підлітки дізнались про відповідальність за вчинення домашнього насильства, про порядок притягнення кривдника до відповідальності і розгляду справи у суді [4].

До прикладів правопросвітницької діяльності безоплатної правової допомоги також віднесемо проведення фахівцями безоплатної правової допомоги лекцій для літніх людей під назвою «Університет третього віку» участь у якому взяло понад 8,6 тисяч осіб. Темі цих лекцій було підібрано таким чином, щоб охопити ті сфери, які є найбільш актуальні для людей похилого віку - призначення пенсії, аліментів на утримання батьків, як захистити себе від домашнього насильства тощо.

Підготовка до таких заходів включає в себе розповсюдження серед населення, підприємств, установ та організацій інформаційних друкованих та електронних матеріалів з правової тематики відповідно до інтересів цільової аудиторії. Важливим є також розміщення зовнішньої реклами, тобто інформування населення про ті чи інші заходи відбувається шляхом застосування плакатів, бігбордів, сітлайтів на вулицях, у громадському транспорті, громадських місцях [4].

Правопросвітництво є певним превентивним механізмом, який не лише робить доступнішою якісну правову інформацію, а й сприяє формуванню правової культури українців. Завдяки правопросвітницькій діяльності системи безоплатної правової допомоги все більше людей починають цікавитися своїми правами та звертаються за безоплатною правовою допомогою. Громадяни можуть отримати безоплатну первинну правову допомогу у вигляді консультації на правопросвітницькому тематичному заході, під час теле- та радіоэфірив, прочитати юридичну консультацію у друкованих газетах, інтернет-виданнях та соціальних мережах. Також люди, які отримали відповідні консультації під час правопросвітницьких заходів, вчасно оформлюють документи, рідше припускаються юридичних помилок, а це зменшує кількість звернень до суду, а відтак - знижує навантаження на судову систему [4].

На сьогодні особливо виникає необхідність у проведенні правопросвітницьких заходів для населення України через повномасштабне вторгнення Росії. З початку повномасштабної війни станом на 30 червня 2022 року центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги організували та провели понад 3,7 тис. правопросвітницьких заходів, під час яких було охоплено понад 108,9 тис. осіб.

Правопросвітницькі заходи проводяться на теми, які зараз найбільше хвилюють українців: щодо документування воєнних злочинів, пільг та гарантій для внутрішньо переміщених осіб, соціального захисту, трудового права під час воєнного стану. А також допомоги постраждалим від сексуального насильства в умовах війни, запобігання домашньому насильству, дотримання прав дітей, щодо земельного права та ознайомлювальні заходи про можливість отримати послуги безоплатної правової допомоги [5].

До заходів правопросвітницької діяльності під час війни відносяться:

Правові майданчики – онлайн заходи, які проводяться для студентської спільноти, учнівської молоді та трудових колективів, які працюють дистанційно, та люди, що вимушено покинули свій дім.

Правопросвітництво за кордоном - співпраця з міжнародними організаціями, які наразі активно допомагають українцям за кордоном. Фахівці центру спільно з партнерами організували серію «міжнародних» онлайн-заходів, для українців, які отримали прихисток в Італії. Заходи відбувалися в форматі «запитання-відповідь» і до нього долучились понад 400 українців. Потім записи були розповсюджені в інтернет-спільнотах українців, які зараз перебувають в інших країнах.

«ПРАВОкуємо» та проводимо кінопокази – безоплатна вторинна правова опомога у співпраці з місцевим телебаченням проводять серію правових відеоуроків «ПРАВОкуємо». На початку війни ці відеоуроки були призупинені, але згодом відновилися, і аудиторія програми зросла. Відновилися також й кінопокази як один з форматів правопросвітництва. Так, Первомайський та Чугуївський місцеві центри з надання БВПД, що на Харківщині, за допомогою контенту Docudays UA організують кінопокази, добираючи фільми з урахуванням реалій сьогодення.

Інформаційні хвилинки для внутрішньо переміщених осіб – фахівці системи безоплатної правової допомоги проводять вуличне інформування біля волонтерських та гуманітарних штабів, а також влаштовують заходи в гуртожитках, готелях, школах. До правопросвітництва долучаються й працівники системи безоплатної правової допомоги з інших регіонів, які були змушені покинути свої домівки через війну.

Львівщина стала гуманітарним хабом, прихистком для сотень тисяч переселенців з регіонів, де проходили бойові дії. Тому суттєва доля правопросвітництва, звісно, присвячена питанням внутріш-

ньо переміщених осіб. Проте свою актуальність не втратили земельні питання, особливо у зв'язку з введенням воєнного стану. Тож фахівці системи безоплатної правової допомоги Львівщини виїжджають у віддалені села та продовжують розповідати землевласникам про новачки у земельній сфері.

Військовослужбовцям – про їхні права – питання прав та обов'язків військовослужбовців, їх фінансування, організації речового забезпечення, порядку взяття на квартирний облік, можливості переведення військовослужбовця до іншої частини, а також пільги для військовослужбовців та учасників бойових дій – всі ці питання висвітлюють фахівці системи безоплатної правової допомоги на правопросвітницьких заходах [5].

Аналіз наведених вище заходів дозволяє зробити висновок, що правопросвітництво в системі безоплатної правової допомоги є надзвичайно важливим, оскільки:

по-перше, визначає загальний рівень правової культури, оскільки чим більше людей знають про свої права і координують свою поведінку з нормами закону, тим вищий рівень правової культури суспільства;

по-друге, формує загальну законслухняність серед громадян усієї країни та охоплює різноманітні вікові та професійні групи населення;

по-третє, сприяє становленню у суспільстві нетерпимості до порушення прав та корупції як негативних явищ;

по-четверте, системи безоплатної правової допомоги адаптується під виклики сьогодення та інформує найбільш уразливі групи (наприклад, військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та ін.) про їхні права та можливості, а тому сприяє становлення принципу верховенства права в державі.

Висновки. Правопросвітницька діяльність безоплатної правової допомоги робить важливий внесок у розвиток права України, правової культури та правової обізнаності населення. Вона активно діяла у довоєнний період, а з приходом війни на наші землі, змогла адаптуватися і відновила свою діяльність ще з більшою силою та мотивацією.

Список використаних джерел:

1. Карий В.В. Правопросвітництво як складова частина функціональних обов'язків фахівців системи безоплатної правової допомоги - практичні аспекти реалізації. *Krakowskie studia malopolskie*. № 4 (32). 2021. С. 41–53. DOI: 10.15804/ksm20210403.
2. Про безоплатну правову допомогу: закон України від 02.06.2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.
3. Про систему безоплатної правової допомоги. *Офіційний сайт Безоплатна правова допомога*. URL: <https://legalaid.gov.ua/pro-systemu-bpd/> (дата доступу 01.02.2023).
4. Правопросвітництво та комунікація системи безоплатної правової допомоги: про права і не тільки. *Офіційний сайт Вільшанської громади, Кіровоградської області*. URL: <https://vilshsr.gov.ua/news/1639636363/> (дата доступу 01.02.2023).
5. Правопросвітництво системи безоплатної правової допомоги: безпека для людей та доступність інформації. *Офіційний сайт Міністерства юстиції України*. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/pravoprosvitnitstvo-sistemi-bpd-bezpeka-dlya-lyudey-ta-dostupnist-informatsii> (дата доступу 01.02.2023).